

RESSENYES

BRUM, Eliane (2024)

La Amazonia: Viaje al centro del mundo

Barcelona: Miradas Salamandra, 432 p.

ISBN 978-84-19456-39-7

Reajustaments a l'Antropocè: L'Amazònia al centre del Món

Eliane Brum, periodista, escriptora i activista, viu en un Món (amb majúscula; Grenier, 2019¹) marcat per les disruptcions creixents del Sistema Terra que defineixen l'Antropocè, on l'activitat humana amenaça els fonaments de la vida (Steffen et al., 2015). Tot i el seu origen blanc i la formació acadèmica que va tenir, sovint associats a Europa com a centre del Sistema Món, Brum afirma, en una conferència al CCCB de Barcelona (Brum i Martínez, 2024), que prové d'un àmbit perifèric (un altre món, amb minúscula; Grenier, 2019). Nascuda i educada al sud del Brasil, va començar la seva carrera a Porto Alegre abans de consolidar-se com a periodista a São Paulo. En els darrers anys, ha invertit la seva trajectòria «amazonitzant-se» (p. 7) i traslladant-se a Altamira, experiència que inspira *La Amazonia: Viaje al Centro del Mundo*, publicat en castellà l'any 2024.

Reptant la visió occidental: Un desplaçament epistèmic

En aquest llibre, Brum combina ecologia, política, ciència i vivència personal per examinar l'explotació de l'Amazònia, el desplaçament i la resistència de les seves comunitats, a més del paper central que té en la supervivència d'éssers humans i més-que-humans (veure Oliveras, 2025). Ho fa amb un llenguatge que busca «abraçar unes altres vides i crear uns altres mons» (Brum, 2024: 7). Davant la interdependència planetària i l'emergència climàtica, proposa desplaçar el focus del centre tradicional cap als enclavaments que sostenen l'habitabilitat del planeta. Tot i algunes referències a unes altres regions, com ara l'Antàrtida, l'Amazònia continua sent el seu eix central. Els capítols segueixen una estructura no lineal (figura 1), semblant al curs serpentejant d'un riu, evitant jerarquies narratives i qüestionant la visió fragmentada d'Occident. Per respectar aquesta

1. Grenier (2019) defineix dos significats de *món*: el primer fa referència al Sistema Món (en majúscula), associat a la globalització i a les transformacions ecològiques i socials de regions abans aïllades i ara integrades en aquest sistema. El segon al·ludeix al món (en minúscula) com l'horitzó geogràfic d'una societat, configurat per les seves pràctiques i representacions en un moment històric determinat.

perspectiva, evito numerar-ne els capítols i, en canvi, en sintetitzo les idees principals, també en relació amb debats geogràfics. Recupero el concepte del títol original, *Banzeiro Òkôtô*², per estructurar-ne la ressenya tot emprant la metàfora del *banzeiro* —les aigües turbulentes del riu Xingu— com un llinar incert entre l'origen i la destinació, un trànsit que suposa un desplaçament epistèmic per comprendre la selva.

Figura 1. Una còpia de la primera pàgina del contingut de l'edició brasilera del llibre

Capa

Rosto

11. onde começa um círculo?
31. desestrutura
2. o clitóris e a origem da floresta
15. a amazônia é mulher
45. estupro. e reflorestamento
7. a vida feroz
24. confissão
0. resistência
100. não estamos todos no mesmo barco
666. o fim do mundo não é fim. é meio
13. entres da floresta
5. povos-floresta: a aliança de entes e entres
87. entremundos
12. a conversão de povos-floresta em pobres
87. João da Silva e o retorno do pobre
33. rios voadores
10. a bola de futebol
121. suseranos, vassalos e servos
171. os gafanhotos da amazônia

Font: Paulo Juntas (2007).

L'origen: El planeta en col·lapse

Brum presenta l'Amazònia com un microcosmos de la destrucció global, on es creuen els conflictes i la resistència dels pobles tradicionals. L'explotació per mitjà de preses hidroelèctriques, mineria, ramaderia, cultiu de soja i altres grans

projectes ha causat morts, desplaçaments i ha portat la selva a un punt crític. Això reflecteix la complexitat de les dinàmiques regionals i globals, on se superposen múltiples temporalitats històriques. Les pràctiques d'apropiació territorial i d'explotació recorden la persistència de les estructures colonials des de la invasió europea i ocorren simultàniament en un Món que, en altres regions, ha «superat» aquestes estructures.

Utilitzant el terme yanomami *napë* ('enemic' i 'persona blanca'), Brum descriu els agents de la destrucció a través dels sistemes capitalistes, destacant la responsabilitat d'Occident en la crisi amazònica. Vincula aquestes violències amb el seu propi cos, explicant com la seva estada a l'Amazònia va aprofundir el propi sentiment d'unitat amb la natura, ampliant la perspectiva a una dimensió ecofeminista. Aquesta connexió s'estén a uns altres cossos, com ara el riu Xingu, afectat per la presa hidroelèctrica de Belo Monte, símbol de la mort de múltiples formes de vida. Així, enllaça cos i territori, mostrant com es creuen les dinàmiques de gènere, colonialisme i extractivisme.

Per mantenir aquesta estructura de poder, la burocràcia també n'és un aspecte clau: l'aparell estatal i corporatiu facilita el saqueig de recursos presentant la destrucció socioambiental en termes de «desenvolupament». Un exemple és com el poder legislatiu al Brasil ha legalitzat terres públiques robades per *grileiros*³. Així, ens hem convertit en una espècie que devora la seva pròpia llar, atès que acceptem les regles que legitimen aquesta destrucció. I Europa n'és còmplice, ja que els productes amazònics com ara la soja, la carn, l'or i l'alumini alimenten els mercats globals⁴, amb un consum mitjà

2. En la versió brasilera, *Banzeiro Òkôtô*, uma viagem à Amazônia Centro do Mundo (2021).
3. Persones o grups al Brasil que s'apropien il·legalment de terres públiques o privades, generalment mitjançant la falsificació de documents. El terme ve d'una pràctica històrica en què utilitzaven grills (*grilos*) per falsificar documents i reivindicar terres, especialment a l'Amazònia.
4. Aquest cicle podria empitjorar amb la possible signatura de l'acord UE-Mercosur (EFI, 2024).

superior al brasiler. Això subratlla com el pensament occidental, patriarcal i blanc ha dominat durant segles, personificat en figures com Bolsonaro, que han reforçat aquest model marginalitzant maneres alternatives d'estar i de ser en el món. La crítica de Brum ressona amb la geografia crítica i l'ecologia política, que analitzen com l'Estat i el capital creen territoris d'extracció i exclusió.

La turbulència: L'escolta com a resistència

Brum destaca l'escolta com a eina central de la seva pràctica periodística, la qual va impulsar una turbulència personal i professional. Aquesta escolta també li va permetre amplificar les veus de la selva i dels seus pobles —tant humans com més-que-humans—, que es consideren inseparables de la selva. Són *pobles selva*, com les comunitats indígenes, *quilombolas* (descendents d'esclaus fugits) i *ribeirinhos* (habitants de les ribes), que han cohabitat amb la selva durant generacions i que han sobreviscut al final dels seus mons⁵. Moltes d'aquestes persones, si no han estat assassinades per la «modernitat», han estat forçades a emigrar als centres urbans, i el seu desplaçament ha constituït el motiu de la pobresa que pateixen. Mentre afirma que el concepte de pobresa va ser creat per la societat capitalista, Brum les descriu també com a «refugiades en el seu propi país» (p. 64) i comparteix històries personals que humanitzen la devastació contínua de vides i de la selva, com la d'Otávio das Chagas, un pescador expulsat de la seva illa natal que va quedar abandonat als afores d'Altamira, on no hi ha ni rius ni peixos. Així, el llibre no només denuncia la destrucció, sinó que també ressalta l'aguant i la regeneració, ampliant la narrativa i

destacant la pluralitat de formes de viure, així com la necessitat de crear polítiques públiques adaptades a contextos diversos.

La destinació: Reforestació, desobediència i descentralització de la humanitat

Brum desafia el mite de la «selva verge» destacant estudis arqueològics que presenten l'Amazònia com una «selva cultural», modelada per les poblacions indígenes durant mil·lennis. Aquests estudis refuten la visió occidental d'una natura intacta i subratllen la relació recíproca entre la selva i els *pobles selva*. Inspirada pel líder yanomami Davi Kopenawa, que veu l'Amazònia com un ésser viu amb «cor i respiració» (p. 24), Brum advoca per superar els dualismes occidentals i abraçar la desobediència, ja que no és possible sortir del col·lapse planetari amb la mateixa mentalitat que l'ha generat. Segons la recerca coordinada pel científic brasiler Antonio Nobre, la selva allibera 20 mil milions de litres d'aigua a l'atmosfera cada 24 hores. Exemples com aquest d'enviar «rius volants» al cel, un fenomen clau per mantenir l'estabilitat climàtica global, realça les aliances entre els pobles amazònics com a fonamentals per a la persistència de la selva i el futur humà i d'altres éssers vius.

L'Amazònia no només regula el clima, sinó que el que hi passa té repercussions globals. Aprendre d'aquesta regió, que acull la major selva tropical del món, pot inspirar resistència i renovació a través d'una perspectiva no antropocèntrica que redefineixi la relació amb la natura. Brum crida a realitzar un moviment global d'«autoreforestació» i «amazonització» per salvar vides, descentralitzar la humanitat, ampliar el concepte d'ecodici i estendre la democràcia a tots els éssers,

5. En el capítol «El final del món no és el final, és el mig», l'autora cita l'antropòleg Viveiros de Castro: «Els pobles indígenes són experts en el final del món, ja que el seu món va acabar l'any 1500». Així, cada cop que un projecte de desenvolupament trenca l'equilibri de l'Amazònia, el món dels *pobles selva* s'ensorra, però aquests han construït prou resiliència per poder sobreviure a cada un d'aquests finals.

tot fomentant futurs basats en la interdependència i la resiliència ecològica.

Conclusió: L'Amazònia com a centre del món i la seva relació amb la geografia

Tal com Brum va subratllar a la seva conferència al CCCB (Brum i Martínez, 2024), creu en el poder transformador de les trobades, per tant, el llibre esdevé un pont entre el centre i la perifèria. Aquest intercanvi, tot i centrar-se en l'escolta i el poder compartit amb els *pobles selva*, ha d'estar guiat per la creació d'aliances en tots els sectors de la societat i les disciplines del coneixement. A pesar que el llibre adopta un enfocament narratiu, poc comú en l'àmbit acadèmic, interactua amb la geografia de manera significativa. Brum qüestiona i reinterpreta temes de la disciplina, com ara els processos climàtics i les infraestructures, alhora que examina la interconnexió entre éssers vius i espais geogràfics. La seva crítica analitza com l'estructura de poder capitalista i la geopolítica de l'Antropocè impulsen la destrucció de l'Amazònia, explorant la relació entre l'expansió del pensament hegemònic occidental i aquesta destrucció, així com la connexió entre cos i territori, on el cos reflecteix els espais socials, culturals i polítics. Així, Brum insta la comunitat acadèmica a adoptar un enfocament més interconnectat, amb la incorporació de coneixements indígenes i ecocèntrics, per dissenyar futurs alternatius. Com afirma: «L'Amazònia avui és la frontera on es lluita la batalla contemporània» (p. 69), un desafiament que ens implica a tothom i que ens instiga a repensar el nostre paper en la supervivència de tots els éssers, la qual

cosa li atorga una perspectiva geogràfica i planetària que transcendeix les fronteres nacionals i disciplinàries.

Referències bibliogràfiques

- BRUM, E. i MARTÍNEZ, G. (2024, 12 octubre). *Eliane Brum y Gabi Martínez: La Amazonia, centro del mundo* [Vídeos]. CCCB. Recuperat de <<https://www.cccb.org/es/multimedia/videos/eliane-brum-y-gabi-martinez/246152>>
- EFI (2024, 12 novembre). *The hidden impact of soy imports on deforestation and biodiversity loss*. EFI. European Forest Institute; American Association for the Advancement of Science. <<https://doi.org/10.1126/SCIENCE.ABA6646>>
- GRENIER, C. (2019). «Survivre aux fins d'un monde». *Norois*, 251, 65-80. <<https://doi.org/10.4000/NOROIS.9182>>
- OLIVERAS, X. (2025). «Lorimer, Jamie i Hodgetts, Timothy (2024). More-than-Human». *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 71 (1), 211-214. <<https://doi.org/10.5565/rev/dag.1239>>
- STEFFEN, W.; BROADGATE, W.; DEUTSCH, L.; GAFFNEY, O. i LUDWIG, C. (2015). «The trajectory of the Anthropocene: The Great Acceleration». *The Anthropocene Review*, 2 (1), 81-98. <<https://doi.org/10.1177/2053019614564785>>

Briana Bombana

Universitat Oberta de Catalunya

bbombana@uoc.edu

<https://doi.org/10.5565/rev/dag.1254>

© de l'autora